

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Інститут української мови НАН України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ШУМЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЄПІСКОПА
КОНСТАНТИНА ПРЕСЛАВСЬКОГО

Матеріали

I Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія

Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство
11 травня 2021 року

Матеріали I Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко.
Харків – Шумен : ХІФТ, 2021. 344 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 5 від 2 червня 2021 року)

ISBN 978-966-1630-51-1

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко О. О., докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко С. І., канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Умрихін Л. В., канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Радчук О.В., докт. філол. наук, доцент, професор кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов; ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
Сюта Г. М., докт. філол. наук, ст. наук. співроб. відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики; Інститут української мови НАН України.

У «Матеріалах» уміщено доповіді українських, болгарських, молдовських мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, філософів, мистецтвознавців, які взяли участь у I Міжнародній славістичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 11 травня 2011 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у філології, історії, дидактиці, філософії освіти.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

© Автори доповідей, 2021
© Дизайн Т. Лисиченко, 2021

Телсжкіна Олеся

СЛОВНИК СТИЛІСТИЧНИХ ПОВТОРІВ:
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД 197

Умрихіна Любов

БАЖАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ІЗ ЧАСТКАМИ *ХАЙ*, *НЕХАЙ*
У ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОМУ ВІЯВІ 204

Ушева Катерина

ВАРИАНТЕН ЯТОВ ИЗГОВОР С ПОВЕЧЕ
ОТ ЕДНА ГЛАСНА ФОНЕМА В ДИАЛЕКТИТЕ ОТ ЮЖНАТА
ПОЛОВИНА НА ЯТОВИЯ ИЗОГЛОСЕН ПОЯС 211

Фурат Олена

ВЕРБАЛЬНИЙ ОБРАЗ ЧОРНОБИЛЯ
В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ
ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 217

**СЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТЕРАТУРИ У СВІТОВОМУ
КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ.
ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ**

Василенко Яна

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ДЗЕРКАЛАХ
РОМАНТИЧНИХ ЛІТЕРАТУР СЛОВ'ЯНЩИНИ 223

Георгиева Милена

БЪЛГАРСКИТЕ РЕВОЛЮЦИОНЕРИ —
ВЪЗПИТАНИЦИ НА ЮЖНОСЛАВЯНСКИЯ ПАНСИОН
В ГРАД НИКОЛАЕВ 231

Козлова Алла

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ
ТЕМЫ В ПОЭЗИИ ЭЛЬДАРА РЯЗАНОВА 240

БАЖАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ІЗ ЧАСТКАМИ ХАЙ, НЕХАЙ У ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОМУ ВИЯВІ

Умрихіна Любов

*кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
lvum77@ukr.net*

Одним із репрезентантів бажальності є синтаксичні конструкції двоскладної структури, у яких присудок виражений аналітичною формою дієслова, утвореною із форми умовного способу — дієслова третьої особи теперішнього або майбутнього часу та морфеми *(не)хай*. Підмет — носій персональності — позначає активного діяча або (пасивного) носія предикативної статичної ознаки. Він може бути виражений іменником у формі називного відмінка однини або множини або займенниковим іменником у формі називного відмінка третьої особи однини або множини (*він/вона/воно/вони*), а також займенниковим іменником першої особи *я* у називному відмінку. Підмет координується з предикатним членом у формі числа, роду або особи.

Бажальність — узагальнена назва лінгвістичного явища, пов'язаного із втіленням бажальної модальності в мові через бажальне значення, яке реалізується в змісті релевантних синтаксичних одиниць — бажальних конструкцій. Бажальне значення — це суб'єктивно-модальне значення, суттю якого є уявлювана (ірреальна) ситуація, вірогідність реалізації якої не визначена, однак така реалізація могла б задовольнити потреби мовця (моральні, фізичні), тому є бажаною для нього. Основними конститuentами бажальної семантики є волітивність, ірреальність, оцінність, емоційність. Визначальним у формуванні бажальності є відсутність ознак адресованості,

каузативності, цілеспрямованості, що взаємозумовлює когнітивний характер передаваної інформації.

Бажальні конструкції із частками *хай, нехай* функціонують у значенні власне бажання, бажання доцільного, бажання часткового, бажання як мети, бажання як причини, бажання як наслідку, бажання-розради, побажання, бажання-гасла, заповіту.

Бажальні конструкції із частками *хай, нехай* зі значенням власне бажання репрезентують бажання «у чистому вигляді», смисл якого — у власне хотінні. Для них характерна відсутність комбінацій різномодальних значень, додаткових смислових нашарувань, які б сприяли розгортанню конструкції у відносно складну семантичну структуру. У таких конструкціях найчіткіше виявляється бажальність, навіть в ізольованому функціонуванні: — *А я й богові молюся, і на хлопців дивлюся! Мені шкода моєї молодой краси, моєї коси. Нехай цвіте, не марніє моє лице, не линяють брови! Нехай люблять мене хлопці молоді*

й хороші! Я молода, хочу всмак нажитись в світі, хочу бути щаслива і весела (І. Нечуй-Левицький).

Часто в таких бажальних конструкціях утілені думки, репрезентовані внутрішнім діалогом мовця. Більшість прикладів фіксує залучення автором невласне прямої мови для зображення особистих думок героя, його суб'єктивного відображення певного стану речей, яке не виходить за межі внутрішнього діалогу мовця із самим собою. Відповідні конструкції є автореферентними: *Насамперед його прізвище зовсім не таке, щоб його соромитись, воно навіть сучасне, коли хочете, а по-друге, навіщо критись? Хай усі знають, що Степан Радченко пише оповідання, що він письменник, виступає в Академії і дістає оплески. Хай у сільбуді буде його книжка, і товариші, що він покинув, хай дивуються й заздять йому!* (В. Підмогильний).

Бажальні конструкції із частками *хай*, *нехай* зі значенням бажання доцільного виявляють додаткове, окрім бажального, значення доцільності, яке сягає сфери дебітивної модальності. Найочевидніше такий зміст виявляється в разі семантичного суб'єкта – неістоти, коли людські властивості перенесено на явища неживої природи: — *Місце вибери, Прокопику, щоб видно було ріку і село. Най спочинуть очі бідолашного на тому, де він вік свій змарнува-а-а-ав...* (Р. Андріяшик), а також неактивного суб'єкта: *Коні попритинали поблизу, вкоротивши поводи, — хай постоять, заким їм пастися* (І. Багрянний).

У разі суб'єкта-істоти характерним для утілення такого значення є різноспрямованість суб'єкта бажання та семантичного суб'єкта – третьої особи: *К і р а К а р л і в - н а (сама). Ось яким панікерам ми доручаємо виховання наших ніжних дітей! Цього так не можна залишити! Нехай Нил їй покаже! Та гарненько!* (Ю. Яновський). Найчастіше кваліфікація бажаної ситуації як кращої лексично виражена засобом відкомпаративної частки *краще (ліпше, лучче)*, яка функціонує разом з обов'язковою модальною часткою *би*. Конструкції можуть функціонувати у складі поліпредикативної конструкції або складного синтаксичного цілого компаративного змісту. Компаративність двох ситуацій: бажаної, доцільної і негативно оціненої – може не виявляти експліцитного вираження: *Раяли і Оленку дати, і батько таки намагався, та я подумала: навіщо їй та грамота? Тепер багато є тих грамотних, а їсти нічого. Хай краще приучається до хазяйства* (Панас Мирний).

Бажальні конструкції із частками *хай*, *нехай* зі значенням бажання часткового вказують на очікуваний мовцем компенсацийний ефект від здійснення названої ситуації через неможливість отримання більшого. Конструкції здебільшого граматично марковані за допомогою видільної частки *хоч*: *Під хатами багатих вони*

спинялись, підіймали догори корогву і на весь голос гукали: — Земля і воля. Коли поховались, **нехай хоч чують**. Се їм, як перець собаці... (М. Коцюбинський).

Значення бажання часткового може бути реалізоване в умовах складної поліпредикативної одиниці з умовно-наслідковим відношенням, де бажальна конструкція є її частиною: *Князь Святослав перезирнувся з воєводою Бождаром, Микулою, отроками і по їхніх очах побачив, що вони думають так само, як він. Що ж, коли смерть, **то нехай в бою**...* (С. Скляренко).

Бажальні конструкції із частками *хай, нехай* зі значенням бажання як мети репрезентують зумовлене бажання. Реалізація його потребує препозитивної інформації щодо передумов виникнення бажаної ситуації. Функціонуючи в синтаксичному комплексі антецеденто-консеквентивного характеру як залежна частина складного речення або як окрема синтаксична одиниця, вони залишають формальну незалежність і змістову повноцінність. Особливо виразно значення бажання як мети постає у разі неагентивного виконавця: — *Це Мокоса <...> А тепер я дам її тобі, **нехай допомагає*** (С. Скляренко).

Бажальні конструкції із частками *хай, нехай* зі значенням бажання як причини репрезентують зумовлене бажання. Вони вказують на підстави продукування ініціальної спонукальної конструкції, зокрема, у разі прохання, пропозиції. Функціонуючи в синтаксичному комплексі цільового характеру як залежна частина складного речення або як окрема синтаксична одиниця, вони залишають формальну незалежність і змістову повноцінність: — *Тіточко, голубочко, — заторохтіла та. — Пустіть її. **Хай вона хоч трохи провітриться*** (Панас Мирний).

Бажальні конструкції із частками *хай, нехай* зі значенням бажання як наслідку репрезентують зумовлене бажання. Їх реалізація потребує контексту, у якому

бажання постає як консеквент щодо стимульованої мовцем ситуації. Конструкції функціонують у синтаксичному цілому в постпозиції до спонукальної конструкції, семантичні суб'єкти у яких різні, а суб'єкт мовлення один. Потреба у використанні бажальної конструкції, призначеної для розгортання змісту спонукальної конструкції, девальвується в разі відсутності останньої. Конструкції позначені негативнооцінним навантаженням, що посилює емотивність усього висловлення загалом: — *Хлопці, — звернувся він до своїх волохів, — стягніть з нього чоботи та почастуйте киями по п'ятах! Хай затанцює на морозі босий!* (В. Малик). Обслуговуючи переважно сферу розмовно-побутового мовлення, вони легко припускають продукування аномативних, просторічних варіантів семантичного наповнення: — ...*Ой, та й спишу я всю досаду на листу, — журився дівочий голос: — Ой, та й пошлю я в славний город Пол-та-ву... — Пошли, пошли, — насмішкуватий парубоцький голос: — Пошли, дівко, і прямо до голови горсовета. Хай сучий син почитає, як його хрещеники — розкуркулені, то так...* (І. Багрянйй).

Бажальні конструкції із частками *хай, нехай* зі значенням бажання-розради репрезентують результат роздумів мовця над певною проблемою: <...> *краще вже їй не попадатись у боярські руки... Нехай живе у полі, в хижках з нами, поки підросте і прийде до нас княжич Володимир* (С. Скляренко). Конструкції можуть бути позначені негативнооцінною експресією, імпліцитною або граматично підкріпленою за допомогою загальнозаперечних конструкцій *Не треба було робити*: — *Не журіться, тітко! — утішає Карпо. — Хай вони поткнуться до миру... Я перший почну гукати! Не їх дукачів мир послухає. <...> Не послухає їх мир. Ніколи! <...> Ще побачимо, чий батько старший! Їх три, а нас*

сотня. *Хай не чіпають, коли хочать у миру жити... Не журіться!* (Панас Мирний).

Бажальні конструкції із частками *хай, нехай* найбільш органічно втілюють значення побажання завдяки втіленню в них низького рівня контрольованості ситуації. Вони виражають переважно добропобажання й мають фразеологізовану форму, яка припускає варіативність семантичних складників. Об'єктом побажання може бути друга або третя особа, сам мовець, а також узагальнена особа. Граматичними маркерами об'єкта бажання є займенникові іменники першої або другої особи, іменник або займенниковий іменник третьої особи, а також займенникові іменники та прикметники типу *кожний, усі, ніхто* відповідно.

Широко розповсюджені в розмовно-побутовому мовленні, ці конструкції мають широкий спектр функціонування: від привітання до прокльону (останнє значення вирізняється серед інших негативною конотацією): *Доню моя мила, доню моя люба! Багацько ти мене журила, та нехай тобі господь подарує!* (Марко Вовчок); *Тут ігумен звернувся до хазяїна дому і з жалем сказав: — Нехай Бог дасть щастя дитині на тім шляху, на який вона ступає* (О. Назарук); — *Ось я поцокаюсь з панночкою. Будьмо здорові. Хай наші вороги вигинуть, — і Федір, цокнувшись чаркою, зразу вихилив* (Панас Мирний); — *Проти візантійського Христа я боротимусь мечем, Улібе, а допомагатиме мені Перун. — То нехай кожному з нас допомагає його бог, — закінчив князь Уліб* (С. Скляренко).

Бажальні конструкції із частками *хай, нехай* зі значенням бажання-гасла сигналізують про ідею, підтримання якої із боку узагальненого реципієнта є бажаною ситуацією, орієнтованою на перманентність. Конструкції відрізняє патетичний характер. Для них характерне переважання ознак статичності в семантичному наповненні структури. За суб'єкта-істоти значення

маркують предикати стану типу *жити*. У разі суб'єкта-неістоти можливі предикати стану, а також динамічні предикати, що вказують на лексичну метафоризацію. *М а з а й л о. — Браво! Хай живе Мазенін!.. Хай живе Мина Маркевич Мазенін. Ура-а! ... Хай живе Мазайлович!* (М. Куліш); *А тепер вона раптом набірала всі права горожанства, вона не загрозувала небезпекою, вона навіть мала гарний золотисто-блакитний, неба й сонця прапор, на якому його ніжність і зворушення мали законну, гарну, влучну формулу: «Хай живе вільна Україна!» Хай живе його дитинство, хай живе та мова, на якій його мати співала йому колискових пісень, хай живуть ті гаї, ті степи, які соками й духом своїм жили його, хай живе та пісня, якої співали вечорами його товариші парубки й дівчата «на улиці»* (В. Винниченко).

Література

1. Вихованець І. Р., Гроденська К. Г., Загнітко А. П., Соколова О. С. Граматика сучасної української мови. Морфологія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наук. думка, 1992.
3. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009.
4. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення. Київ : Вища школа, 1985.
5. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994.
6. Ткач П. Б. Значення преференційності та способи його вираження в українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2004.